

SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE

Leto XV, 3-4 EL VOCERO DE LA CULTURA ESLOVENA 20. II. 1968.

PODTALNI ČASOPISI MLADIH RUSKIH PISCEV

D. F.

Ilegalna literatura ima v Rusiji že staro tradicijo. V 19. stoletju je „inteligencija“ brala, hranila in prepisovala slavno pismo Bjelinskega Gogolja in Radiščeva „Potovanje iz Sankt-Petersburga v Moskvo“. Saltykov-Ščedrin je nekatere svoje satire dal po rusko tiskati v Švici. Edna med tolikermi! Na začetku sedanjega razmaha podtalnih literarnih priobčitev je Pasternakov „Doktor Živago“. Skrivna literatura pa nikoli ne bi dosegla tako velike sprostosti, če ne bi njeni prvi pojavi sovpadli z duhovnim vrenjem v mladi inteligenci, pred katero se je porušil mit Stalina, pa tudi mit proletarske revolucije, odkar so sovjetski tanki streljali v madžarsko delavstvo in grozili poljskim upornikom.

Samo v Leningradu je bilo 1956-1957 izključenih iz šol veliko več kot 2000 študentov, kar so javno kazali svoje ogorčenje zaradi sovjetskih akcij v Budimpešti in Poznanju.

Iz vrst teh relegiranih študentov izhaja precej sodelavcev pri ilegalno izhajajočih časopisih, ki so najbolj znamenita posebnost najnovejšega vala ruske skrivne literature. V letih 1959 in 1960 je izšla revija Sintaksis, hkrati tudi Bumerang, sledil je Feniks 1961, 1965 Sfinks, leta 1966 nov zvezek Feniksa. Ruski emigrantski reviji Grani (deloma tudi poljski zdomski Kulturi) gre zaslužnje, da so ti časopisi postali znani tudi na Zahodu.

V Sintaksis, ki jo je urejeval A. Ginsburg, prevladuje nepolitičnost, toda v Feniksu je silovitost antikomunistične zadati mladih piscev naravnost prenetljiva.

Verzi v Feniksu 1961 so dokaj različne literarne cene, vendar se ni moč odtegniti vtisu njih večplastne simbolike in brezkompromisnega terjanja svobode. Pogosto se v njih javlja motiv tragičnega madžarskega upora 1956. Mladi pesniki omahujejo med upanjem in obupom, med nihilistično resignacijo in strastno kipečimi terjatvami. V večini pesmi prevladuje neka svojevrsna mračnost, slutnje prihajajočih apokaliptičnih katastrof. Vendar pri nekaterih živi upanje na duhovni prerod in hrepenenje po novih, višjih vrednotah. Toda cilji in želje so nejasni, čuti se nek priložnostni anarhizem. Zametajo obstoječo uredbo, nespravljlivo napadajo veljavne norme, toda ne vedo, kako jih nadomestiti.

Lirika v Sfinks je v primeri s Feniksovo 1961 bolj umirjena, v nje ironiji ni več grenke nespomagljivosti in neorientiranosti pesnikov Feniksa. Predvsem se loči Sfinks od Feniksa 1961 po patriotičnosti in religioznosti. Skoraj vsi verzi so tu uglašeni na poveljevanje Rusije v smislu Dostojevskega in slavofilov ljubezni do „svete Rusije“. Očividna je tudi navzočnost religioznosti. Morda gre v kakšnem primeru samo za afiniteto s tradicijo in simboliko, vendar obstoj resnične religioznosti v mladi generaciji dokazujejo med drugim ne samo izjave Stalinove hčere, temveč tudi izpovedi Sinjavskega in A. Dobrovoljskega.

Sodelavcem Feniksa 1961 so se 1966 pridružili novi tovariši. Obema zvezkoma je skupno brezkompromisno odklanjanje komunističnega sistema, vendar avtorji Feniksa 1966 kažejo neprimerno bolj diferencirano kritiko režima. Njih miselnost in jezikovna vršina je pomembna. Na mesto kljubovalnega pesimizma prejšnjih let je stopila zrela višjost. V enem izmed uredniških člankov je brati: „Vi morete to bitko dobiti, toda vojsko boste izgubili. Vojsko, ki se je začela za demokracijo in za Rusijo, ki bo v njej pravica neustavljivo zmagala.“ Feniks 1966 je uredil A. Dobrovoljski.

Po večini so zastopniki podtalne literature združeni v neodvisni literarni skupini SMOG. Začetnice zaznamujejo „smelost“, „mysl“, „obraz“ (oblika), „glubina“. Po drugi verziji naj bi pomenile „samoje molodoje občestvo genijev“ (najbolj mlada družba genijev). Kaže, da je organizacija SMOG razširjena po vsej prostrani Sovjetski zvezi, da pa je kot vse ilegalne skupine osredena v Moskvi in Leningradu. Pripadniki SMOG-a (zraven so tudi slikarji in kiparji) čislajo za svojo nalogo, ohranjati kulturno dediščino Rusije in nadaljevati predrevolucijsko izročilo v umetnosti. Njihovi vzgledi so Dostojevski, Berdjajev, Pasternak, Marina Cvetajeva (ki se je pred vojsko vrnila iz emigracije v domovino, kjer so ji tiskali eno samo pesem, 1941 pa je kot mnogo drugih „smenovehovcev“ – emigrantov, ki so se sprijaznili s sovjetsko oblastjo – naredila samomor).

Neustrašenost in izrazito pravno čutenje mladi pesniki in umetniki kažejo pri vnovičnih demonstracijah, kakor je bilo snidenje pesnikov pri spomeniku Majakovskega v oktobru 1961 in manifestacija slušateljev Gorkijevega insti-

ZA PETNAJSTO LETO

JUBILEJNA ZBIRKA za Glas ob njegovem petnajstem letniku bo tudi potrdilo, da nismo krenili na zgrešeno pot, ko smo se za SKA in za njeno glasilo pred 15. leti odločili. Marsikdo se je mogoče zdrznil, zakaj toliko napor samo nekaterih in zakaj toliko tveganje z izdajanjem glasila, ki je razdeljevano med tolikere brezplačno. Res je slovenska kultura, zlasti literarna rastla v najtežjih razmerah in so mnogi književniki v rani mladosti podlegali v bedi in zapuščenosti, priznanje in zahvala sta jima sledili šele v letih, ko so njih kosti že zdavnaj strohnele v revnih grobovih. Trajalo je desetletja, da so jih prenesli pod arkade na Navju ali v skupen spominski panteon pri Sv. Križu. Že takrat se je slišalo tod ali tam, da so bili brezumni v svojem idealizmu, ali pa so vedoma stremeli za mučeništvom, ki pa je kot tako ostalo brez veljave, če je res kdaj kje bilo hoteno.

Naši časi so polni napak in nemajhna je prevelika zaverovanost v materialne dobrine. Tudi na nas se v takih okoliščinah skušajo lepiti podobne misli ali obsodbe, vendar se more dosedanj razvoj naše ustanove tolmačiti kot zanikanje vsega, kar je povezano z zagrenjenostjo ali pomanjkanjem vere v tiste, ki vedo, kaj je kulturno delo v takih razmerah. Temu so dokaz dosedanj darovi za naš mecenski sklad, še bolj pa obilna moralna podpora, optimizem ustvarjavcev, ki nam dovoljuje vero, da bo lepo uspela tudi sedanja JUBILEJNA ZBIRKA.

Darovali so: univ. prof. dr. Ignacij Lenček, Aachen, 10 dolarjev. ga. Helena Remec, Chicago 10 dol.; univ. prof. dr. Jože Velikonja, Liverpool 10 dol.; g. Peter Markeš, Toronto, 10 dol.; g. Milan Povše, La Plata, 2.000 pesov; prof. M. Langus, Buenos Aires, 2 tisoč pesov; g. V. Mirt, Sao Paulo 2.000 pesov; g. dr. Rudolf Hanzelič, San Esteban, 2.000 pesov; g. Avgust Horvat, Morón, 2.000 pesov; g. Rudolf Smersu, San Andrés, 2.000 pesov; dr. Srečko Baraga, Buenos Aires, 2.000 pesov. g. V. V., Buenos Aires, 5.000 pesov; g. Franci Sušnik, Slovenska vas, 2.000 pesov. — Vsem se prav lepo zahvalujemo.

Darovalcem bo ob zaključku podeljeno umetniško delo slovenskega likovnega ustvarjavca.

(Možno je tudi plačevanje daru v obrokih.)

CORREO ARGENTINO SUC. 6	TARIFA REDUCIDA CONCESION 6228
	R. P. I. 953701

Malo nas je. Šibki smo.
Norčujete se iz nas, posmehujete se nam.
Grozite nam s pregoni,
z železnimi rešetkami ječ
in s prezirom mas,
pa nas pregovarjate: „Prekličite!
Uklonite se! Priznajte svojo krivdo!
Pojte vendar hvalo naši zeljni skuhi!“

Naj nas je malo! Naj smo šibki!
Toda mi ne bomo hvalili vaše čobodre.
Že dolgo nam je slabo po njej.
Nam je treba hrane za možgane,
za svobodne misli.
Nam je treba veselja in vere,
nam je treba jasnega razuma!

Naj nas je malo! Naj smo šibki!
Kljub temu se nezadržema več naša
števílo.
Vaša mračna kuhinja pa,
kjer nikoli ne dišijo slastne jedi,
kjer so poper in sol in druge mikavne
začimbe
zaklenjene v omarah,
je postavljena na peravélih brunih.
Mi bomo kladáro razbili.

Naj nas je malo!
Mi čakamo in verujemo.
In če bi morali pasti,
naša ura prihaja.

(Iz Feniksa 1961, priobčeno v Grani, št.
52, 962. - Prevedel F. D.)

VNUK LITVINOVA ZA PREGANJANE PISATELJE

Poročilo sodne razprave zoper ruskega pisatelja Vladimirja Bukovskega, kateri je bil z dvema tovarišema visokošolcema 1. septembra 1967 obsojen, ker je se v januarju 1967 udeležil v Moskvi manifestacij za Sinjavskega in Daniela, je pisatelj priatelj Pavel Litvinov, vnuk nekdanjega sovjetskega ministra za zunanje zadeve, odposlal štirim dnevnikom v ZSSR, v zamejstvo pa komunističnim glasiloma L'Humanité in L'Unità.

New York Times (27. decembra) poroča tudi, da je sovjetska policija Litvinovega vnuka opozorila, da bo „kriminalno odgovoren“, če bo besedilo poročila o procesu zoper Bukovskega objavljeno. Proces se je vršil za zaprtimi vrati.

V svoji sklepni izjavi pred sodiščem je Bukovski navajal odstavke iz sovjetske ustave, s katerimi se zagotavlja svoboda besede in „pravica manifestirati po ulicah“.

Drugi pot je ime Pavla Litvinova prišlo v kroniko svetovnega tiska, ko se je 4. januarja po Moskvi razvedelo, da je poslal Kosyginu apel, v katerem obtožuje sovjetsko policijo, da krši ustavo, ker že čez sto dni drži v zaporu brez sodne razprave pisatelje Aleksandra Ginzburga (31 letnega), Jurija Galanskova (28 letnega), Alekseja Dobrovoljskega (29 letnega) in Vero Laškovo (21 letno).

Drug apel za iste pisatelje in intelektualce je Pavel Litvinov naslovil na vrhovnega državnega pravdnika. Oba apele krožita v prepisih med moskovskimi intelektualci.

Pavel Litvinov je star 24 let in poučuje na enem izmed moskovskih kemičnih inštitutov.

tuta v Moskvi v decembru 1965 za osvoboditev svojega profesorja Sinjavskega. Na zadnjo protestno akcijo 22. januarja 1967 je režim odgovoril s tem, da je zaprl več avtorjev Feniksa 1966: Galanskova, Dobrovoljskega, Ginzburga, Bukovskega in druge. Obsodba Bukovskega na tri leta v septembru 1967 in obsodbe na zadnjem procesu zoper mlade pisatelje v Moskvi so novi mejniki v boju pisateljev zoper partijo, ki po napadih partije zoper Pasternaka v jeseni 1959 postaja vedno bolj oster.

Čeprav uporni intelektualci delajo le manjšino v ruski inteligenci, je vendar zaskrbljenost partije ob teh pojavih upora neutajljiva. Naravnost histerični izbruhi sovraštva v sovjetskem tisku (npr. Izvestija 2. 9. 1960, Molodoj komunizt 1962, št. 2, Komsomolskaja Pravda 14. 1. 1962, Pravda 27. 6. 1965 itd.) in nekontrolirano zmerjanje iz ust komsomolskih funkcionarjev razodevajo nervozno nespomagljivost vodstva. Taborišča, ječe in norišnice so edina sredstva, ki so partijskim oblastnikom ostala za uveljavljanje avtoritete. V totalitarnih državah pojavi opozicije neprimerno več pomenijo kot izjave lojalnosti.

POLJSKI KATOLICIZEM V BOJU ZA SVOBODO

Tajništvo poljskega episkopata je 29. decembra 1968 razširilo uradno obvestilo, ki svari katoliške vernike „pred cerkvi in družbenemu miru kvarnemu delovanju poslanca Boleslava Piaseckega“, predsednika vladi uslužbene združbe katoličanov Pax. Tajništvo obtožuje Piaseckega, da „se vdaja mahinacijam zoper zakonito cerkveno oblast“.

Episkopat, ki je že več let molčal o predsedniku Pax-a, ki mu je spise obsodil sv. sedež, očita Piaseckemu, da je v svojem zadnjem govoru v sejmu denunciantsko napadel zadržanje „najvišjih odgovornostnikov hierarhije nasproti socialistični državi“.

„Ako kdo,“ izjavlja tajništvo episkopata, „vidi v cerkvi ali v zadržanju episkopata, ki brani pravične pravice cerkve in svobodo religioznega delovanja, središče politične opozicije, tega ni kriv episkopat. Razloge za to je treba iskati drugje, namreč v odsotnosti prav pojmovane demokracije in v kršenju zakonite socialne uredbe, kakor to dela vladna uprava.“

Obvestilo ugotavlja, da združba Pax, namesto da bi branila pravice in svobodo cerkve, kar naj bi bil tudi njen namen po pravilih, „množi napade zoper episkopat“, „dolži škofe, da ne upoštevajo pravic poljske države“ in „izziva h konfliktom z oblastmi“. Piaseckemu posebej očita, da zasleduje svoje osebne politične cilje na škodo pravicam cerkve.

Teden dni prej je v sejmu nastopil zoper cenzuro „ki katoličanom ne dopusti svobodnega izražanja misli, poslanec Stomma. Predsednik katoliške skupine Znak v poljskem parlamentu je 19. decembra svoj govor začel: „Mi si ne delamo iluzij, mi smo zelo majhna skupina (pet poslancev), mi nimamo vpliva na vlado države. Sicer pa vemo, da se najvažnejše odločitve ne sprejemajo tu v sejmu, temveč v poslopju, ki je en kilometer od tu.“ (Pokazal je na stavbo centralnega komiteja.)

Krakowski poslanec je obžaloval „preveliko oddaljenost med državljanom in državo“. Potem pa je kritiziral delovanje kontrolnega urada za tisk (cenzura). Navedel je glede tega par malotnih primerov, ko je bil sam zadnje čase žrtev cenzure. Tako mu niso dovolili objaviti polemike zoper časnikarja Brychta, ki je pisal o zahodni Nemčiji. („Zdi se mi, da se zna gospod Brycht sam braniti.“) Zaplenili so mu dalje članek, ki v njem popravlja neko biografijo kardinala Innitzerja: „Ali torej obstaja uradna verzija o življenju kardinala Innitzerja?“

Poudaril je, da prispevanje k obćemu blagru državne skupnosti ne poudarja poenotenja mišljenj z direktivami od zgoraj. „Toda mi smo neposredno ogroženi od vznemirljivega razvoja teženj k uniformiranju misli. Simptomi se množe. Tu gre za pravo shematizacijo možganov.“

Takoj naslednji dan mu je ostro odgovoril komunistični poslanec Krakowa Olszewski. Stomma mu je hotel odgovoriti, sklicujoč se na pravico do odvrnitve. Toda treba je bilo pretrgati sejo, da so primer „preštudirali“. Končno je le dobil Olszewski zaslužen odgovor. Vendar je o govoru Stomme tisk prinesel le zelo okrajšan okrajšek.

V nedeljo 17. decembra je bilo v vseh poljskih cerkvah prebrano pastirsko pismo poljskega episkopata, katero ugotavlja, da „sedaj obstaja nujna potreba sezidati več sto verskih stavb“. Pismo razodeva, da „so upoštevaje težave v stavbinstvu škofijski ordinariati oblastem predlagali razumne predloge. Žal niti taki predlogi niso bili sprejeti“. Takoj po 1966, poljskem oktobru, so oblasti sprejele več načrtov, toda mnogo jih je bilo nato preklicanih. Po letu 1960 – razen par izjem, ki imajo zanje zaslugo odločni nastopi vernikov – nobena cerkvena prošnja ni bila odobrena.

Episkopat poudarja, da takšna politika ni nastopek težav z zidarskim materialom, temveč „nosi na sebi vidna znamenja načrtné akcije, ki naj oteži, oziroma sploh ugonobi versko življenje“. Škofje končujejo: „Mogoče je torej sklepati, da v ljudski republiki Poljski samo ateistični državljani morejo uživati vse državljanske pravice in da se katoliškim državljanom odvzemajo njihove pravice. Ustavno načelo enakosti vseh državljanov brez razlike verovanj ni nič drugega kot mrtva črka.“ (Kako velja to šele v Titovini...)

Ulissee A. Floridi SJ je eden izmed redko redkih katoličanov v Italiji, ki razpravljajo o ruskih razmerah, pa zaslužijo ime strokovnjaka. Dolga leta je bil rusolog jezuitske revije La Civiltà Cattolica, sedaj pa predava v Braziliji. O sedanjem položaju v Rusiji je spisal premišljeno in dokumentirano delo "Il Dilemma dell'Unione Sovietica" (530 strani). Njegov komentar k obisku msgr. Willebransa (ki je specialist za anglikansko cerkev) v Moskvi nosi vsa znamenja resničnega strokovnega mnenja in je vzbudil veliko pozornost.

V preteklem decembru 1968 se je v ZSSR vršilo prvo uradno srečanje med katoličani in pravoslavni, med delegacijo tajništva za edinost kristjanov in moskovskim patriarhatom. Dogodek, ki sam po sebi ne more ne razveseliti srca vsakemu resničnemu kristjanu. Toda ne pusti nam iz oseplosti dejstvo, da so bili na tem srečanju namenoma postavljeni na stran bolj striktno teološki problemi o edinosti kristjanov in se bili nadomeščeni s temami novejših socialnih enciklik.

To nadomestilo bi bilo lahko umeti, če bi delegacija Tajništva za edinost kristjanov imela opraviti z zastopniki sovjetske partije ali vlade, je pa skoraj nerazumljivo v primeru, ki ga obravnavamo.

Zakaj sta delegaciji Moskve in Rima raje razpravljali o sociologiji, kakor pa o teologiji? Moj odgovor je: iz političnih razlogov – glede na moskovsko delegacijo, zaradi politike ali taktike – glede na rimske delegate.

Vsi vedo – Tajništvo za edinost kristjanov v prvi vrsti – da je moskovski patriarhat v svoji notranji upravi in v svojem delovanju v zamejstvu politično odvisen od sovjetske vlade. Že ta razlog sam zadostuje, da se izgubi upanje na sleherni resnični poizkus, približati se tej cerkvi zaradi „unionističnega“ dialoga. Dialog podstavlja svoboda. Svobode pa moskovski patriarhat nima. V priganjanju k zblizanju s tem patriarhatom je nevarnost, da se ga politično še bolj kompromitira, da se ga sili k novim lažnim izjavam o verski svobodi v ZSSR, da se poveča njegova notranja tragedija pred mnogimi duhovniki in verniki, ki ga štejejo za izdajavca Boga in pravoslavja, da se mu da povod, postati na svoji uradni – zato pa kontrolirani – liniji še bolj boljševiški kakor so boljševiki sami. Ko je na primer lani aprila ruska pravoslavna cerkev odklonila udeležiti se razgovora v Marijskih Laznyh, je svoje dejanje obrazložila takole: „Dialog med kristjani in marksisti o teoretičnih problemih nima pomena, pomembna je edino praksa političnega sodelovanja pri graditvi socialistične družbe.“ Moskovska cerkev bi rada ne dala tega superboljševiškega odgovora; namesto, da so jo vabili, naj bi jo pustili v miru.

Tajništvo za edinost kristjanov ne more ne imeti pravice, delati svojo politiko ali posvojiti neko določeno taktiko, toda to ne pomeni, da sta ta politika in ta taktika nezmotni. Po mojem mnenju to nenehno siljenje moskovskega patriarhata ni samo nespametno, temveč je tudi škodljivo in krivično, zakrivati ali ne poudarjati servilizma in avtolezionizma, k čemur ga nepretrgoma sili ateistični komunistični režim. Vem, da se ta opuščanja in zamolčevanja opravičujejo s skrbjo, izogniti se hujšim preganjanjem, toda ta razlog ne prepriča. Nasprotno, s tem da se brez pridržkov hvali zadržanje patriarhata v Sovjetski zvezi in v njenem zamejstvu, se ga vedno bolj poganja na pot „političnega sodelovanja pri graditvi socialistične družbe“, se pravi, vsaj v Rusiji: brezbožno-komunistične družbe; se jemlje orientacija vernikom in duhovnikom znotraj in zunaj Sovjetske zveze, se uničuje razlikovanje med mučenecem in izdajavcem, med zatiranim in kolaboraterjem.

RDes čudno, da Tajništvo noče izreči niti najbolj rahle kritike o moskovskem patriarhatu, ker se boji, da bi sprožilo zoper njega represalije režima, ko vendar danes ta režim očitno vedno bolj slabi. Presenetljivo je, da danes katoliški teologi in duhovniki v duhu koncila odobravajo pravico mladih do nepokorščine in do odklanjanja vojaške službe zaradi vesti, v zahodnih državah, hkrati pa obsojajo verne ljudi v komunističnih deželah, laike in duhovnike, ki javno nastopajo zoper praganjavce in njihove skrivce. Verjetno takšno zadržanje podstavlja ne samo to, da komunistični režimi niso pred svojim skrajšnim koncem, ampak da se bodo še bolj razprostrli. Tako torej: ko se po eni strani meni, da ni nobene nevarnosti, ko se navdušujejo duhovščina in redovnice k bojem za civilne pravice, se po drugi strani za vsako ceno poskuša doseči modus vivendi z režimom, ki se zoper njega vsak dan bolj vzdigujejo vesti državljanov in vernikov.

Ni po naključju, da se je vprav sedaj začelo govoriti o „teologiji revolucije“, ki je seveda dobra samo za Zahod, ki ji je iznajditelj ali vsaj propagator vprav neki kvalificirani zastopnik moskovskega patriarhata, namreč nadduhovnik Borovoj. Preje je bil opazovalec pri štirih zasedanjih drugega vatikanskega koncila, sedaj pa je podpredsednik Svetovnega sveta cerkva. Borovoj je javno pozval „zahodne krščanske brate“, naj ne ponavljajo zmote ruske cerkve, ki se je od začetka postavila proti boljševiški revoluciji, „največji socialni revoluciji človeške zgodovine“, in naj se pogumno vklenejo v revolucionarna gibanja svojih dežel. Toda tako smo popolnoma izven poti. Ne gre več za to, kako iskati edinost cerkve, temveč za to, kako bolj pripravnati cerkev komunizmu. V tej reči pa je zgled moskovskega patriarhata zares poučen.

Ako Sekretariat v resnici hoče pospeševati edinost cerkva, potem se mora kolikor mogoče daleč držati od politike. V politiko pa spada tudi tako imenovani „prestiž“. Vse prevečkrat je Sekretariat deloval bolj iz razlogov prestiža kot iz razlogov apostolata. Vsi se spominjajo še potovanja, ki ga je msgr. Willebrands na pete na glavo naredil v Moskvo tik pred odprtjem drugega vatikanskega koncila. Pravoslavni so tedaj sklenili dogovor, da bodo skupaj odgovorili, ali bodo poslali ali ne bodo poslali opazovavce na koncil. Patriarh Atenagora je ob velikem obžalovanju sporočil v Rim odklonilno mnenje moskovskega pa-

(Nadaljevanje na 6. strani spodaj)

Sedanji generalni tajnik Evropske zveze pisatelj, italijanski književnik Giancarlo Vigorelli, je pred časom podal izjavo, ki v njej malotično neuradno literaturo v Sovjetski zvezi. Ruski pisatelj Jurij Galanskov, ki je bil pred kratkim obsojen v Moskvi, je v reviji Feniks 66 povabil italijanskega levičarja, naj „obravnavamo samo snovi, ki jih pozna in katere razume“. Ruski oponent režimu je protežirancu sedanjega režima v Italiji napisal tudi to opombo: „Žal se nahajajo na Zahodu osebe, kakor presvetli tajnik Evropske zveze pisatelj Giancarlo Vigorelli, ki so pripravljeni verjeti, da v ZSSR skrivna literatura, katera pač obstaja v obliki rokopisov, neredno izhajajočih lističev in tako dalje, nima nobene cene.“

Na račun zahodnih levičarskih konformistov Galanskov dodaja: „Med tem ko se v Rusiji na tako viden način razvija proces nastajanja avtentične literature, se zahodna kultura ponižuje pred gospodom Šolokovom, ki mu daje Nobelovo nagrado. Tako moreta tajnik Evropske zveze pisatelj Giancarlo Vigorelli s svojim zvonom in naš Nobelov nagradenec skupaj slovesno na dolgo z vsemi zvonovi oznanjati, da ruska skrivna literatura ni nič vredna.“

PREPOVED „DZIADOV“ V WARSZAWI

Od lanske jeseni je Narodno gledališče v Varšavi igralo Adama Mickiewicza dramo „Spomin pradedov“. Stalno so gledalci ob besedilih, ki se morejo nanašati na sedanje poljsko življenje, dalj časa ploskali ali drugače kazali svoje odobravanje. Zlasti so se razvneli ob stavku: „Poljaki smo svoje duše za dva srebrna rublja prodali Moskvi.“

Ti aplavzi so ševeda povzročali skrbni režimu, posebno še, ker so Rusi dali vedeti, da taki dogodki niso v skladu z rusko-poljskim prijateljstvom. Zato je pristojna oblast ukazala, da se uprizranje „Dedov“ začasno ustavi. Zadnja predstava je bila 30. januarja. Po predstavi se je več stotin visokošolcev zbralo v sprevid, ki se je med klici „Svobodo gledališču!“ usmeril proti poslopju cenzorskega urada. Policija je demonstracijo razgnala in okoli petdeset demonstrantov aretirala.

APEL MATERE MIHAJLOVA

Vera Mihajlov, mati Mihajla Mihajlova, je poslala apel več levičarskim intelektualcem izven Jugoslavije (med njimi tudi uredniku revije Sovietica v Neaplju Arturju Capasso), naj posredujejo za njenega zaprtega sina pri svojem prijatelju Titu. Mihajlovu, ki bi moral tudi po znižanju kazni ostati v ječi do konca 1970, se je nevarno poslabšalo zdravje.

V svojem dramatičnem apelu gošpa Vera Mihajlov, ki si služi kruh kot učiteljica v Novem Sadu, poudarja, da njen sin, „ki ni naredil nobenega hudega dela, terja razveljavljanje obsodbe“ in so njegovi odvetniki že začeli s potrebnimi ravnanji za ta namen.

— V bližini Züricha je bilo sredi decembra najdeno truplo dr. Hardemeierja, predstojnika instituta za sodnijsko medicino na züriški univerzi, ki je po nalogu judovskega „Jointa“ izvršil drugo obdukcijo Ch. Jordana, ki so ga avgusta našli mrtvega v Pragi. Tudi dr. Hardemeierjeva smrt je obdana z motnimi in vznemirljivimi okoliščinami.

Vladimir Kos, Tokio

— Pred kratkim je v Ljubljani na tihem na svojem domu na Mirju slavil osemdesetletnico dr. Andrej Gosar, večkratni minister v prvi Jugoslaviji, ugleden pisec pomembnih socioloških knjig. Bil je tudi profesor na ljubljanski univerzi in nekaj let predsednik Slovenskega katoliškega akademskega starešinstva.

— Univ. prof. dr. Bogdan Radica objavlja v reviji Orbis, zborniku za vprašanja svetovne politike, članek z naslovom "The disunity of Slavs". Na strani 1088 piše: „Slovenski in hrvaški marksisti se sedaj trudijo izdelati novo podlago za preobrazbo Jugoslavije ter zagovarjajo misel, da naj se Jugoslavija spremeni v razvezano (loose) konfederacijo držav, če ne celo v nekaj Benelux, ki bi posamezne narode vezal med seboj samo po gospodarskih vezeh“.

HRVATSKI GLAS, tednik Hrvatske seljačke stranke v Winnipegu, Kanada, je 30. jan. objavil članek Rude Jurčeca „Štetne ideje dr. Žebota za slovensku državu“.

Gospod JERNEJ DOBOVŠEK, vnet sodelavec Gledališkega odseka Slovenske kulturne akcije, njen prijatelj in zagovornik med slovenskimi visokošolci, je na državni univerzi v Buenos Airesu promoviral za inženirja kemije. Našemu mlademu sodelavcu — iskrene čestitke!

TABOR (1968, 1-2) je posvetil daljše kritično poročilo knjigi Vinka Brumna „Iskanja“. Pisec je naveden s črkami — drsk. Iz nje v izvlečku posnemamo: „... Četudi bi kdo utegnil trdit, da knjiga med širšimi plastmi naših zdomcev ne bo našla posebnega odziva, ker sama narava njene vsebine stoji zanje pač previsoko, je treba navzlic temu — ali pa mogoče prav zaradi tega — njen izid pozdraviti kot velik kulturni dogodek... Že samo dejstvo, da se je med nami sploh našel nekdo, ki ima smisel in pa karakternost pripravljenost in odločnost prijeti bisturi in zarezati v telo naše skupnosti, da poizkusi najti izvor, razvoj in tudi morebitno terapijo za abcese, ki so doslej bili med nami kvečjemu predmet polemike, je pomemben korak... Rezultati, do katerih mislec dr. Vinko Brumen prihaja, so kljub temu, da jim pisec odreja dokončnost, vsaj v nekaterih ozirih tako dognani, da bi zaradi njih knjiga lahko že nosila naslov: Napotki. Dr. Vinko Brumen je z njimi dokazal, da je v njem več pedagoga kot izrazitega misleca, kar pa daje knjigi posebno vrednost. Zaradi prevladovanja tega svojstva njegov filozofski stil tudi ni nov, izviren; pa zato njegova knjiga nič manj ne zasluži, da bi jo imeli na nočni omarici — mogoče kar pod svetlim pismom — vsi, ki so in bodo pozvani ne samo za krmarje, temveč tudi za težake na dnini našega občestva. Ker se pisec namerno ne ustavlja pred nobenim tabujem naših odnosov, bo njegova knjiga marsikomu tudi na moč koristen priročnik za spraševanje vesti, da bo lahko z njeno pomočjo odpiral najbolj intimne kotičke svoje miselnosti, pa tudi morebitnih kakovosti za koristno sodelovanje pri graditvi slovenske sožitnosti — mimo drugotnih, kaj šele osebnih interesnih vplivov... Knjiga... ni končala v prepadu ali vsaj v slepi ulici, temveč se je preko trnja in osata emigrantskih danosti in kljub soslednim najhujšim bojem s časom in pogojnostmi za osnovni telesni obstanek vzpela do visokih obzorij zelo širokih razgledov. V tej luči so Brumnova Iskanja tudi ponosna afirmacija upravičenosti naše ideološke emigracije spričo zaplankane režimske omejenosti, katera duši slovenskega ustvarjalnega duha v zaslužnji domovini, ki navzlic vsem takozvanim evolucijam in odjugam za lov na kaline ni sposobna nuditi pogojev, da bi tej publikaciji Slovenske kul-

To veselo kritiko pišem med okrevanjem od japonske gripe in k okrevanju je pomagalo novo Meddobje, ki bi ga bolje imenovali v bodočnosti Novodobje. Zmedel najprej berem pesmi slovenskih pesnikov, najbrž zaradi kakega takega nagona dnu mojega jaza. Soukalina Beseda me je napolnila s tihim smehljajem in s porežljajo, da bi pesnica bila nekoliko bolj pogumna v odkrivanju tistega ljubkega, prevedanega „na peščenem obrežju“, in prve tri vrstice bi si želel (v oklepaju) ritmično skladne, ker so pesem že same po sebi. Devet vrstic sem v svojem Meddobju kar na papirju podčrtal, tako krasne so, začenjajo se z besedami „bojim se bo de...“, „kako naj podobi...“, „prihajam, prihajam...“, „preden spregovorim...“, „odsev vijolične luči...“, „v nepričakovanem veselju...“, „s poti rezget“, „razbičano vodo...“, in „temna melodija...“. Pesnitev bi tudi lahko imenovali na čast podzvesti; upam, da mi gospa Milena ne bo zamerila ali se prehudo smejala ob tej moji besedi. Pesem je polna dramatike; a osvo no bi si želel na koncu, ko „se bit ukloni miru na dnu izpraznjenega vrča“ nekaj bolj svetlega, v čigar svetlobi bi, kakor pesnica, lahko sodoživel vredn morda celo grenko sladkost te uklonitve kljub izpraznjenemu vrču. Na drugem me sem bral Mauserja, morda zato na drugem mestu, ker mi še vedno zveni v spome Mauser-pripovednik. A bil sem iznenaden ob teh njegovih devetih pesmih. Pripov niških stavkov skoraj ni več v njih, a kar je npr. na strani 13 vv. 7-13, je nap čez ritmične strune. Najbolj mi ugaja pesem Pred vesoljno sodbo. To je enostav pesem, polna neponavljajočih se podob in te podobe so sveže in slikane s čisto sr kardostjo njegove ponavljajoče se podobe, ki so obenem tako lahko razumljive, čepa ne brez globljih in širših razsežnosti pod tem in za tem, kar predstavljajo. Ker to odprto pismo, kakor pravijo, si lahko privoščim tudi odprto željo, dragi gospod Ka učite svojo pesem — plesati. To se pravi, učite jo (vsaka stvar ženskega spola ples...) gibati se v ritmu. Ne vem, kaj dela ritem opojno privlačen; le to čuti da je notranje življenje pesmi, bodisi, da se rime rimaajo ali ne.

Potem sem bral fin Jevnikarjev Pregled slovenske knjige v letu 1965. Njeg sodebe o posameznih ustvarjalcih se mi zdijo tehtne. Bertrand Russell je nekoč iz zil željo, da postane poezija vera novega človeštva; kaj bi rekel ob temni otožni in praznini sodobnih pesnikov v Sloveniji? G. Jevnikarju sem zmeraj hvaležen njegove informacije, kako bi sicer mogel priti sam do vseh knjig, ki jih nav na tridesetih straneh pod skromnim podnaslovom Zapiskov? Ali bomo mogli zamej Slovenci ustvariti kdaj svet, lepši od onega, ki ga slutijo in se ga boje doma? namesto vere, ampak prav zaradi vere...

Tudi Dolinarjev esej sem ves prebral. Doktorja Kralja nisem poznal, a Dolin piše tako lepo slovenščino in tako zanimivo, da ga z užitkom berem. Kakor po bran Jurčeveh Luči in senc sem tudi po tem branju postal, recimo, nekoliko modre. Nekateri dogodki so se mi prvič razodeli brez krinke, nekatere osebe so prvič sp govorile to, kar se zdi, da res mislijo in nameravajo.

Stavim, da bodo Beličeve Sončnice vsakogar kje ganile. Kar si še bolj želim njegovih novelah, je neke vrste slovenski Jack London; pravim: „Kar si še bolj lim,“ to je, v še večji meri je že tu, a želel bi si še več tega, kar prešinja prip dovanje najbolj vsakdanjih reči na podjeten, napet, jednat, svetel način. Oprosti mi, to je čisto osebno mnenje, ker tako rad berem Londona (v originalu). A hv za lepo novelo, gospod Vinko!

Da bi sodil Papažev silni podvig prevoda Eliotovega Umora in harvardske predavanja, bi moral imeti pred očmi tudi angleški izvirnik. Zato bi rad pridal: p vod se lepo bere — a France bi lahko s svojo pesniško sposobnostjo in ritmično nialnostjo ustvaril ritem tudi v Eliotovi pesnitvi v slovenščini. Ne mislim na rit A sam g. France je prevedel Eliotovo misel v tem smislu na strani 38 tega M dobja in, kolikor se spominjam, se Eliotova drama v originalu razvija v ritmiki zvočnega angleškega jezika. Te zadnje štiri besede so, mislim, problematične, a tr se je vživeti v zvočnost angleških vokalov in treba je občutiti gibčno ogrodje anglo slovnic; potem se bodo zdele moje besede manj pretirane. A vseeno hvala g. France da moremo občutiti tudi po slovensko Eliotovo razsežnost — obrobljeno s srebrn upom svetlobe.

G. Jošta Žabkarja O razvoju metafizike kar vpije, na tihem, po nadaljeva v obliki proti-vprašanj in proti-odgovorov. Pravzaprav je to esej o problemu zgo vine metafizike. Ugaja mi njegov sintetičen način gledanja, toda ali so vse m le njegova last? Možno je, a pomanjkanje vsaj primerjalnih virov, recimo, kje koncu eseja, ali pod črticami, „zadene“, da se izrazimo po žabkarsko, „ob težave jih je zelo težko premostiti“. In to tem bolj, ker se najbrže opira na določene stvari osebe, ko izvaja celo vrsto problematičnih izjav posebno na str. 70 in 71. Naj dovoli, da se nanj „v vprašalni obliki“ obrnem: zakaj ni „cogito - ergo sum“ n posamezno dejstvo? Kako morem trditi, da „ima od trenutka, ko je mišljen, splošne neomejeno veljavnost“? Cogito - ergo sum „je v svojem bistvu“ biološki stavek: živen na dojemljiv način v določenem kraju in času po določenem bitju. Le določena živa bitja lahko na to reagirajo; človeško bitje, ki stavek „cogito - ergo sum“ iz se mora prepričati, da se enaka spoznanja dogajajo tudi pri enakih človeških bit ne da bi ta zapadla pri tem abnormalnosti odnosno bolezn. Bitje, ki reče „cogito

„sum“, to spoznanje in to izjavo zmore le s pomočjo introspekcije; treba je naj znanstveno veljavno ugotoviti, da so enake introspekcije možne in dejansko le pri enakih človeških bitjih in kljub vsej subjektivnosti nudijo dovolj objektivnih elementov, da stavek „cogito - ergo sum“ zadobi objektivno veljavo. Torej je treba rabiti induktivno metodo. In še nekaj: ali filozof, „ki razmišlja o cogito ergo sum“ (ako se na vsak način hoče le na to osredotočiti) in ga poskuša metafizično dobiti“ (str. 71) res „ne pozna, ko je na tej točki, nobene druge evidence“? Ali bi staljšče ne zanika samovoljno celo vrsto dejstev, ki jih mora „filozof ali metafizik“ nujno priznati, ako sploh hoče začeti misliti o vsaj treh besedah v določenem smislu, to je o cogito, ergo sum. Priznati mora, se mi zdi, pri tem absolutno navedo pomenu posameznih besed, ki sestavljajo stavek Cogito, ergo sum; priznati pa, na nek način, zgodovinsko pogojeno formulacijo teh treh besed, in ako je res resno resnico, mora spoznati domneve, od katerih zavisi stavek Cogito, ergo sum, ni odkritij, ki bi bile čisto nove stvaritve (prim. N. R. Hanson, *Patterns of Discovery* etc., Cambridge 1961, str. 54), in je poskus razločevanja med gotovostjo in domnevo v pojmovnem svetu eden izmed znakov veličine kaknega znanstvenika (prim. M. Oppenheimer, *Embryology and Evolution* etc., v *The Quarterly Review of Biology*, Washington D.C., decembra 1959, str. 272). Svoje pomisleke sem zato popeljal, ker me je k temu nagnil slog na strani 70 in 71. Zdelo se mi je, da g. Žabkar svoja stališča o priliki razlage zgodovinskega ozadja. Vsekakor: zanimiv način razlaganja zgodovine misli. Nekoliko bolj logično bi bilo, ako bi svoje stališče, ki ga izkazuje (morda še enkrat) podaja na straneh 76 in 77, razložil na začetku svojega dela. Mimogrede: ali ne velja to, kar pravi o metafiziki (da namreč v svojem predku stremi „k odkritju resnic o objektu, ki ga raziskuje – in sicer k odkritju resnic o novih resnic in ne k ponavljanju resnic, ki so morda bile že odkrite“) tudi za anglosaksonske ideje na tistem smatrajo le za posledice izvirnega evropskega – nemškega filozofskega ustvarjanja? Da se po žabkarsko izrazim: „Če se te ideje nekoliko pobliže razčlenijo, potem se njih začetna enostavnost prelevi v problematičnost. Metafizika namreč vedno napreduje.“ Žabkarjev esej je, po mojem, tudi do neke mere k temu napredku.

Ob mojstrski razpravi g. Tineta Debeljaka o pesnitvi „Ivan Višenski“ se človeku skoraj bi hudomušno zapisal: pokoncilskemu slovenskemu človeku v marsičem razločno obzorja na čisto realističen način. Ob opisu Slovenije kot posredovalke med zahodom in zahodom sem nekoliko obstal: morda bi bilo treba raziskovati, s kakšno pravičenostjo enako trdijo o svoji deželi npr. zahodni (svobodni) Nemci, vsi Polaki in Rusi... in celo moderni Izrael... (Na str. 81 moti – nekoliko – okoren r. prevoda; ali smem predlagati – po amatersko – peti verz takole: „z morjem krasot - odnosno: vseh lepote oblika“) Tudi bi Debeljakov esej lahko izšel v neki mednarodni teološki reviji, ker tako lepo osvetljuje vsebino drugovatikanskih spisov.

In Jurčičev Postskriptum II? Najprej pomeni sijajen doprinos k zgodovinopisju; drobno opiše ozadje, ki je nastop sokolov v Ormožu pod Avstrijo omogočilo in se zmeraj razlaga; brez takega očitnega opisa bi g. Marolta objektivna najbrže – bi teoretično – držala, da se mu je trditev o nastopu sokolov tik pred koncem svetovne vojne zdela neverjetna, zato ker je v disonanci z (njemu) znanimi podatki. Zdi se mi, da bi lahko Jurčičev uspešni odgovor imenoval odslej postskriptičenomen: razjasnitev kaknega zgodovinskega dogodka s pomočjo podrobnega opisa ozadja, kakor je pač znano ali postalo znano piscu, ki je s kako, ne dovolj razloženo, utvrdil, uvedel naenkrat disonanco v ravnotežje doslej drugim znanega. Kako bi si postskriptične metode želel pri obravnavi prenekaterih problemov Nove zaveze – npr. zadeva diplomatsko razmerje med Herodom in deželami Vzhoda, odkoder so prišli Modri, da se poklonijo novemu judovskemu vladarju. Pa to le mimogrede. – me ni sram priznati, da sem požrl solzo, ko sem bral stran 121, pa ne zato, ker mi je bila mamica Hrvatica iz Krapine. Tudi ne zato, ker sem bil rojen v Murski Sotli, ki ni daleč od ljubega Ormoža. Jurčec zna pisati tako živo, da preteklost zaživi svojski način. Le eno bi rad s tem pismom prosil: nenadno vstali spomini se naj ne jedrnatu uvrstijo, da to čudovito napetost povečajo, ki je znak prave memoar-umetnine.

Od umetniških prilog bi si najbolj želel Goršetovega Sv. Boštjana v velikem megu za svojo „kapelico“ na robu Tokija, ki je pravzaprav eden izmed skladišnih prostorov in je oltar zbit iz desk; Goršetovo Materinstvo pa v svoji sobici za na splošno; obraz te matere ni posebno lep, a v njeni drži se daje njeno srce. Vsaj zdi mi tako. Čudno, da me Ahčinova Sedeča ne more umiriti... Ali veste, da sem v njegovem Moškem aktu videl tipičen način sedenja japonskih mož?

Hvala Bogu, da sem bil bolan: okrevanje mi je dalo možnost, da se nekoliko stanečje pomenim z dragim Meddobjem. Rad bi ga preimenoval v Novodobje! bi bilo kdaj novih sodelavcev! Po drobnem številu dosedanjih sodelavcev bi lahko rekli, da je večina zamejskih Slovencev odšla v rudnike srebra, od koder se še dolgo bodo vrnili. A človek ne živi le od srebra! Človek živi od vsakega srebra, ki ga kupiti živo besedo!

Na skoraj beli rjuhi in sredi skladišč na robu Tokija. — V januarju 1968.

turne akcije v Buenos Airesu podobna analiza tamkajšnjih odnosov sploh lahko zagledala beli dan. (Ali pa bi jo v najboljšem slučaju zadel usoda Djilasa, Mihajlova, Perspektiv itd. mnovo knjigo lahko tem bolj čestitam v preitd.) Zato si slovenski ideološki zdomci za Brupričanju, da bomo iz njenih miselnih zakladov znali pobrati primerne zaključke, ki bodo po nas in preko nas prišli prav tudi bodočim rodovom novih Slovencev, katere je spričo krvavega naskoka komunistične zločinske omejenosti ob času tuje okupacije že pred precej več kot dvajsetimi leti pri svojem vesoljnem vrelcu začelo oblikovati prav slovensko domobranstvo. Kljub temu, da dr. Vinko Brumen tega zatrdno ni iskal, se je vendarle znašel v tem istem idejnem krogu; ker iz njega ne more nihče, kdor iskreno in pošteno misli.“

Tudi celovška revija DRUŽINA IN DOM (XIX, 10, 1967, str. 159) je toplo priporočila ISKANJA dr. Brumna, navedla vsebino in opozorila, da je knjigo možno nabaviti v knjižarni Mohorjeve družbe v Celovcu.

— Slovenska založba Sodobna knjiga v Londonu je izdala novo delo pisatelja Leva Detele „Izkušnje z nevihtami. Kratka proza“. Kot leto izdaje je navedeno leto 1967. Obsega 80 strani in je peto delo založbe. Opremil Boris Podreka, tiskala tiskarna Pika Print Ltd., 76 Graeme Road, Enfield, Middx, kamor je tudi treba naslavljanj naročila. Na platnicah je pojasnjeno, da založba izdaja avantgardistična dela slovenskih avtorjev. Cena knjige je 2 dolarja in je na razpolago tudi v pisarni Slovenske kulturne akcije.

— Slovenska Matica v Ljubljani je za eno leto preložila objavo novega Rebulovega romana v štirih delih (a v eni, četudi obsežni knjigi) baje iz tehničnih razlogov. Prvotno je bilo določeno, da bo izšel roman v letu 1968. Roman je zajet iz rimskih časov, a obravnava vprašanja, ki mučijo tudi modernega človeka, posebno slovenskega.

— Zahodnonemška založba Paulus Verlag bo v prevodu izdala mladinsko povest Smiljana Rozmana „Čudežni pisalni strojček“. Ista založba pa ima v načrtu izdati še tri dela iz slovenske književnosti.

— Skoraj istočasno sta izšli dve izvirni deli v Trstu živečih avtorjev. Pri goriški Mohorjevi družbi je izšla zbirka lirčno zgoščenih novel Stanka Janežiča „Tržaški obrazi“ in pri Mohorjevi v Celovcu povest „Moč ljubezni“ pisatelja Franca Jeze.

— Mladinska založba v Ljubljani je začela izdajati mogočno zasnovano zgodovino slovenske umetnosti z naslovom *Ars Sloveniae*. Prva knjiga je že na knjižnem trgu in jo je napisal dr. Sergej Višar: „Baročno kiparstvo“. Sledile bodo „Gotska plastika“ (Emilijan Cevc) in Komeljeva „Gotska arhitektura“ ter Šumičeva „Baročna arhitektura“. Sledile bodo še druge knjige, vse bogato ilustrirane.

ITALIJANSKA NEVARNOST. — Doktor Branko Agneletto, odvetnik v Trstu, je v Klucu Triglaya (oktober 1967) zapisal: „Govoriti o neki italijanski (pa tudi avstrijski) nevarnosti politično ni resno. Italija je danes vendar demokratična država, kjer desnica nima nobene vpliva in kjer je vojska povsem pod kontrolo politikov. (Tega političnega varuštva so se nedavno hoteli odkrižati karabinjerji, toda jim je že ob samem začetku spodletelo, ko so doživeli polomijado Sifara). Zati ni čisto nič pretirano reči, da za dogledno bodočnost Jugoslaviji ne preti nobena nevarnost. Celó čé bi šla Jugoslavija po gobe, kar pa si je težko predstavljati, ni gotovo, čé bi poskušala Italija dobiti nazaj italijanski del Istre...“

Vsaka beseda je spomin, vsaka misel je zgodovina in v vsakem literarnem in umetniškem delu je toliko memoarnega, toliko osebnostnega, kolikor ni moglo ostati zakopane v avtorjevih prekatih sreča ali kolikor ni moglo biti povzetega v suho stvarnost zgodovine. Ob Jurčičevih Postskriptumih, ki so vse bolj samostojne literarne črtice, postaja jasno, da se subjektivna memoarna stvarnost spreminja v svojski literarni izraz, v intimno osebno zrenje široke kulturne in eksistenčne panorame določenega časovnega izseka.

Z Malrauxom bi dejal – protispomini, vendar pri njegovih, Malrauxovih „normalnih“ spominih ta izraz ni popolnoma zadet, uporabiti bi se ga moglo kje drugje. Jurčičovo literarno postavljeno doživetje sokolske prireditve v Ormožu je doživetje enega dneva z njegovimi široko, neizčrpno križajočimi se kontrasti doživljajsko subjektivnega in zgodovinsko objektivnega. Moderno, kontrapunktično križajoči se motivi, disonance, interludiji, etc. (Sokolske prireditve – spomin se, da me oče nikdar ni pustil k sokolom, jaz pa sem – z otroškim instinktom – prav tam hotel najti nekaj pristnega družabnega, naprednostnega...)

Druga nedelja v agustu leta 1918 je kot formalni okvir Postskriptuma II napolnjena z joycejevskimi refleksijami, impresijami in meditacijami. Ob Proustu teče tudi vir pisateljevega poetiziranega spomina. Tisti dan, ki je za Ormož pomenil smrt Avstrije, me preko intimne napetosti besede in misli avtorja Luči in senc privede na drugi skrajni konec cele dobe – v aprilski sončni dan, ko so vojaki druge svetovne vojne, beli od prahu naših cest, pridrveli v mesto, mi pa smo se umaknili v bližnjo okolico, v trtje in zidanice.

ČUDNE PERSPEKTIVE

Madžarska v letu 1946 še ni bila čisto podvržena kontroli sovjetov, ker je še bila na vladi stranka poljedelskih posestnikov. Vendar je sovjetsko poveljstvo izvajalo močan pritisk za uvedbo komunistične diktature, kar se je potem tudi zgodilo. Med madžarskimi jezuiti se je zvarila levičarska skupina Kalot, ki je upala s sovjetskimi oblastniki za Madžarsko doseči modus vivendi med cerkvijo in naraščajočim pritiskom komunistične partije. Takratnemu jezuitu dr. Toehoetomu Nagyju je uspelo postati kurir med Rimom in sovjetskimi oblastmi v Budimpešti, kjer je bil njegov zvezni člen s sovjetsko ambasado svetnik ambasade Ostjukin. Med dramatične peripetije je bil poleg p. Leiberja vleten tudi p. Anton Prešeren, takrat generalni asistent za slovanske in madžarsko jezuitsko provinco. Pred dogovorom s sovjeti je Vatikan svaril kardinal Mindszenty in je prišlo do hudega spora med jezuiti in kardinalom, o katerem piše Nagy v svoji knjigi „Jesuitas y Masones“:

„Pater asistent (p. Prešeren), dasi popolnoma solidaren z nami, je izražal svoj strah, ker smo se spopadli s kardinalom, dodajajoč, da tukaj v kuriji (Rimu) nikakor ni ljubo, da se jezuiti spuščajo v konflikt s cerkvenimi oblastmi. Pomiril sem ga, da je zgodovina jezuitskega reda polna takih konfliktov, ki so se pa s časom vedno razvili v naš prid. Tako bo tudi sedaj!“

Nato navaja avtor knjige iz dnevnika, kaj si je zapisal dne 29. julija 1946: „Spet sem se razgovarjal s p. Leiberjem. Razlagal sem mu, naj papež Pij XII. pošlje našemu Kalotu posebno poslanico ob desetletnici njegovega obstoja in sicer naj bi bila napisana v istem smislu, kakor je bilo napisano tedaj, ko smo bili v sporu s škofi. P. Leiber je bil zelo navdušen nad idejo in mi je naročil, naj sestavim besedilo za breve.“

Danes pa sem o zadevi govoril z asistentom p. Prešernom, iskreno solidarnim z našo zadevo, ker je prepričan, da bo iz tega ogromnega boljševiškega kaosa na koncu prisijala na sonce vseslovanska velesila. Poudaril je, da ne smemo izgubiti izpred oči tega dejstva, ampak se pripravljati nanj, pa naj bi nas to stalo žrtve. Ko sem poslušal te besede, sem se spomnil besed p. Borbélyja (po smrti p. Ledochovskega je bil p. Borbély generalni vikar reda – op. pr.), ki je v zadevi Rusov izgubil svojo objektivnost in to v tolikšni meri, da mi je ob neki priliki dejal, da je jezuitski Collegium Russicum nepotrebna ustanova in bi jo bilo treba razpustiti.“ (Iz knjige: Dr. Tóhótom Nagy: *Jesuitas y Masones*, Tercera edición, Buenos Aires, Ed. Sabia, 1963, str. 202-203.)

Res čudne perspektive: boljševiški kaos se razliva na ves svet in grozi z novo katastrofo, ki je mogoče že pred durmi – moskovsko vseslovanstvo pa se je zmaličilo tako, da so danes vsi slovanski narodi oropani svobode in nekaterim, kot na primer slovenskemu, grozi smrt.

(Dolje s 3. str.)

triarha. Odsotnost pravoslavnih opazovavcev bi bila za Sekretariat izguba prestiža. Tu ima izvor potovanje v Moskvo, ki bo o njega nadrobnostih in nagibih obeh udeleženi strani nekoč pripovedovala zgodovina (že sedaj se sliši, da je veliki metropolit Josif Slipyj, ko se je odločil za pot v Rim, bil prepričan, da se bo mogel vrniti v domovino... op. prev.) To in tudi najnovejše potovanje imata do kraja podoben prestižni igri in tudi to pot z obeh strani.

Toda ne politika, niti tako imenovano zemeljsko ali socialno udinjanje in še toliko manj prestiž, niso sredstva, ki naj se z njimi reši problem cerkvene edinosti, temveč le iskrenost, nadnaravno mišljenje, ponižnost.

Prazapraz spomini kakega avtorja nekako opravičujejo čas in ljudi. Postskriptum je – kot je bil že prej Requiem in Re, ali tudi odlomek iz Marcelina Vázqueza – črtica z moderno literarno logiko, pa tudi z modernim humanim zavzetjem do preteklosti in do sedanjosti. Dokumenti enkratnega in neulovljivega, zapisi videnj in srečanj, so pričevanje o stvarnosti, ki je že ni mogoče obuditi drugače – niti popraviti – kot s tožbo poezije, z metafizično meditacijo ali z globokim medvrstnim občalovanjem.

Sedim na hribu, pozno poletje je in z drevesa ob meni odpade kdaj pa kdaj temno modrikasta smokva na razgreta tla in me s prijetnim vonjem opomni, da sem globoko na jugu. Morda je skoraj tako, kot da bi sedel kje na Humu ali na Hajndlu in gledal v panonsko ravnino, tja do Blatnega jezera... Ampak iz juga je videti stvari drugačne, bolj odkrite; tu so ljudje ljubitelji svobode, bolj nezadržani in primitivno zanosni. Od tu je bilo mogoče videti že davno, kako čas piše in briše po svoji črni tabli.

Morda ni važno toliko odkritje najtanjših objektivnih in zgodovinskih vlaken. Bolj kot v točnem in analitičnem naštevanju ter zapisovanju se odkrivata človek in umetnost v celostni, življenjski prekipitavosti – četudi moderno disonančni – zavzetju za svoj svet in za svoj čas. (Na jugu se učim površnosti – ne kot površnosti, ampak kot nasprotje sterilnemu idealizmu. Tu je toliko humane razvnetosti, toliko subjektivne ustvarjalnosti. Tu vidim jasno, da bo ostal človek vedno absolutno uveljavljanje svobode.) Pisci dokumentov, dnevnikov, listin, spominov in protispominov literarno in zgodovinsko oblikujejo stvarnost in jo – preoblikujejo. In kaj bi z objektivnostjo, kaj s sistematiko, kaj z razumskostjo, ki ne zna odkrivati ljubezni in tudi ne greha? Resnično zgodovinski spomin je kot pesek s svojim enkratnim, neulovljivim – pesek, za katerega je dejal Blake, da leži v njem neskončnost.

„PRIVESKOVI“ SPOMINI

Zagrebska založba Stvarnost je oglasila „senzacionalno knjigo“, namreč Spomine dr. Ivana Ribara, znanega pod vzdevkom „Privjesak“. Reklama trdi, da bo ta knjiga „dragoceno in avtentično pričevanje o zakonih, sodiščih, ječah in taboriščih v stari Jugoslaviji zoper komuniste“.

V Zagrebu pa k temu govore, da bi bili bolj zajemljivi memoari o tem, kako je dr. Ivan Ribar iz advokata djakovske škofije postal privesek komunistične partije. (I. Ribar, rojen 21. 1. 1881 na Hrvaškem, bil poslanec srbsko-hrvaške koalicije v zagrebškem saboru, znan s sokolski pisec, predsednik začasnega parlamenta 1919 v Beogradu, pristopil k Demokratski stranki, med drugo veliko vojsko predsednik Avnoja-a.)

Te dni so listi objavili, da je dr. Ivan Ribar umrl.

SOVJETSKA POLICIJA IN IDEOLOGIJA

Tudi jugoslovanski udbaši so prišli na proslavo ustanovitve Čeke, krvave boljševiške politične policije (nekateri „strokovnjaki“ si pač zastoj delajo iluzije, ker ni več Rankovića...). Danes se Češka imenuje KGB, njen šef ob 50-letnici je Antropov, doslej pribočnik Suslova in „ideolog“. V govoru na proslavi v Kremlju 21. 12. 1967 je Antropov predvsem podčrtal trditve o povezanosti politične policije z ljudstvom in strogo ravnanje policije po zakonih, kar se sicer obirno more brati v vsem sovjetskem tisku. O dobi „kulta osebnosti“ je šef K.G.B. govoril, ne da bi omenil eno samo ime: „Nimamo pravice pozabiti na dobo, ko so se politični pustolovci, ki so se povzpeli na vodstvo NKV, prizadevali, izvesti varnost izpod kontrole partije.“ Antropov je opozoril, da mora NKV posebno zasledovati intelektualce in umetnike, ki preveč govorijo o svobodi.

GLAS (XV, št. 1-2) je že objavil ponatis članka Jerneja Roja iz Hrvatske Zore (München), ki daje svoje stolpce na razpolago tudi slovenskim publicistom in pisateljem. Tokrat prinašamo članek, ki je izšel v št. 169-170, god. XV., dec. jan. 1967/68. — Članek je dejansko posvečen spominu pesnika Kajuha - Destovnika z navedbami, ki dajo slutiti, da so ga partizani sami ustrelili. Vemo, da so v emigraciji nekateri, ki bi nam mogli posredovati podatke o tej smrti in jih uredništvo Glasa lepo prosi za ev. objavo.

*Kakor ponosni galebi nad vodo
taki so padli za našo svobodo.*

(Karl Destovnik-Kajuh, 1922-1944)

Leta 1953. sem navezal stike s takratnim direktorjem „Triglav-filma“, Thumo, glede scenarija za film, ki naj bi obravnaval Kajuhovo življenje. Thuma me je napotil k Bojanu Stupici, ki je takrat v Ljubljani snemal „Jaro gospodo“ po istoimenskem romanu Janka Kersnika.

Buča, kot so Stupico v filmskih krogih imenovali, je bil ob priliki najinega razgovora totalno pijan. Njegovo režisersko kariero je bila omogočila pred vojno Sava Severjeva, odlična dramska igralka, pri kateri sem leta 1950. študiral pantomimo na Filmski visoki šoli v Beogradu. Sava mi je pripovedovala, kako je prodala svojo bogato knjižnico, da je lahko Bojanu najela dvorano za njegovo prvo dramsko režijo. Postala je celo njegova žena. V beograjskem gledališkem vzdušju, kjer je po vojni postal Stupica režiser Jugoslovenskega dramskega gledališča, pa je njun zakon doživel brodolom. Bojan je postal žrtev mlade Srbkinje Mire, s katero je pozneje v „Dundi Maroje“ gostoval celo v Parizu. Njegovo popivanje v beograjskem lokalni „Takovski grm“, kjer je Stupica na veliko razmetaval s tisočaki, je presenečalo celo čaršijske kroge. Mirin temperament je počasi in gotovo razkraval Bučino medvedjo naravo. Kakor je bil Stupica duševno zlomil Savo Severjevo, tako je Mira, njegova druga žena, lomila Bučino hrbtnico. „Jara gospoda“ je bil Stupičev labodji spev na slovenski liberalizem, istočasno pa je bil film živa slika njegove osebne tragedije. Tako se nisem niti najmanj čudil, da so film prikazovali na Jugu pod naslovom „Gospodin Jaro“. V filmu je v stranski vlogi pianista nastopil tudi nepozabni Ivan Mrak, mož Karle Bulovčeve, ki ga je Društvo slovenskih književnikov zaradi njegovega metafizičnega svetovnega nazora kaznovalo z mesečno pokojnino treh tisoč dinarjev. Le ozek krog slovenskih kulturnih delavcev je bil prisoten na njegovem privatnem literarnem večeru, ko nam je čital poslednji del svoje dramske trilogije „Gorje zmagovalcev“. Mrakov velik literarni opus še danes ni objavljen.

S Stupico se takrat o scenariju ni dalo govoriti. Kolobaril je s svojimi velikimi očmi in me spominjal na psa, ki v Andersenovi pravljici čuva bajesloven zaklad. Tajnice so plesale okrog njega kot muhe enodnevnice ob laterni, kajti biti filmski režiser leta 1953., je pomenilo, biti gospodar nad nekaj deset milijoni dinarjev. Ob tej priliki sem si mislil: „Kako željno je to ljudstvo denarja! Kako se ti ubogi ljudje ponižujejo pred valptom, ki upravlja njihove davke. Oblastniki delajo zločin, ko pušcajo, da privatna inicijativa trohni kot ledina. Več kot polovica narodne moči leži neizkoriščena in čaka dneva, ko se bo lahko prosto razrasla. Do takrat pa se bo to ljudstvo pačilo v visoki šoli komunističnega samoponiževanja!“

Stupičevi kolerični izbruhi in njegov predlog, da naj kot dvojnik vskočim v njegov film, so mi dali slutiti, da je mož neuravnotežen. Poslovil sem se vljudno in hladno in se napotil k Tonetu Seliškarju, o katerem sem vedel, da se je svoječasno ukvarjal z isto filmsko idejo.

Pesnik zbirke „Bog v Trbovljah“, Tone Seliškar, ki me je nekoč kot dijaka navdušil s svojo mladinsko povestjo „Rudi“, je malomeščansko životaril v novih blokli na Šiški. Odkar je bil napisal svoje partizanske zgodbe „Mule“, je zdrknil v pozabo. Le kot Dedka Mraza so ga še tišali v otroške vrtce in to je moža grenilo. Pri Delavski enotnosti je fungiral kot glavni urednik, medtem ko je resnično moč pri tem starem delavskem listu že davno izvajal Roman Albrecht, eksponent UDB-e in velik intrigant.

„Nisi prvi, ne zadnji, ki se loteva te žalostne in nehvaležne teme. Kajti kdor se ukvarja s Kajuhovim življenjem, mora omeniti njegovega brata Jožeta, ki se je sam imeno-

val Sepp. Medtem, ko smo Kajuha proglasili po misteriozni smrti pri Žlebniku nad Belimi vodami za heroja, se je njegov brat Sepp boril iz osebnega prepričanja kot nemški oficirski pripravnik proti komunizmu na ruski fronti. Z našimi heroji imamo pač smolo. Včasih imam občutek, da jih je preveč. Mrtvi heroji so naš čit, če ga polomimo; nanje se sklicujemo kot na svetnike, če smo v stiski z izgovori pred ljudstvom. Tisti pa, ki so revolucijo preživeli, so nosilci dveh kilogramov odlikovanj in so nam s svojimi privilegiji le v breme. O mrtvem heroju se lahko razpišeš, njegovo življenje dobi kmalu legendaren prizvok, pred živimi heroji pa naj nas Bog obvaruje!“ je končal svoje modrovanje Seliškar.

Še in še sva govorila s Tonetom o scenariju, vendar več kot tega, da mi odsvetuje delo na njem, nisem mogel razbrati iz Seliškarjevih besed.

Ko sem se istega leta v jeseni moral po konferenci Socialistične zveze delovnih ljudi odpovedati svojemu časnikarskemu delovanju, kajti Roman Albrecht je bil ožigosan moje delo, mi je Seliškar obljubil, da bo zadevo spravil v red. Možakar ni vedel, da sedi v napačnem vlakcu in poizkuša v hodniku teči v nasprotni smeri. Ob našem zadnjem sestanku sva šla skozi prelest barv, razlitih čez kostanjeve aleje Tivolija. Bredla sva zlato listje in Seliškar se mi je spričo pobitosti, ki je vela iz njegovih kretenj in besed, zasmilil.

„Lintver si!“ mi je rekel. „Prehitro zavohaš resnico in jo oglošaš do kosti. To te zna nekega dne stati življenje! Ne pozabi, da partizani hitro opravijo s človekom, ki jih ovohuje. Razen tega se družiš preveč z Alojzijem Gradnikom. Verjetno si pozabil, da je bil mož v stari Jugoslaviji član Stola sedmorice, ki je nas komuniste pošiljal v Bilečo, Glavnjačo in Mitrovico!“ Seliškarjevih zagrenjenih izbruhov nisem jemal resno. Vedel sem, da se poizkuša opravičiti za svojo neuspešno intervencijo.

Kmalu nato se je z Gradnikom pomiril. Nastopal je z njim celo na literarnih večerih. Globoki in humani Gradnikovi liriki, ki je sčasoma celo komuniste prepričala, pa je postavljaval trdovratno ob bok svoje več kot oguljene partizanske „Mule“.

Delo na scenariju je počasi drselo v slepo ulico. Če me ne bi bila podpirala teta Helena iz Amerike z darilnimi paketi in dolarji, bi bil na predelavi Kajuhove literarne zapuščine umrl od lakote. Nekdanji sodelavci Slovenske mladine, levičarske predvojne literarne revije, ki je bila odkrila Kajuhov pesniški talent, so molčali. Dušan Pirjevec, ki je takrat sodeloval v Slovanskem inštitutu pri dr. Slodnjaku, Kajuhovega slučaja ni jemal resno. Mnenje Kostje Nachtigala, sina univerzitetnega profesorja, ki so ga kot talca ustrelili Lahi, se je že pred vojno razdvajalo s komunistično ideologijo. Prepis njegove izvirne korespondence s Kajuhom sem moral ob priliki svojega bega pustiti v Jugoslaviji.

Tudi Rado Bordon, takrat sodelavec kulturne redakcije pri Slovenskem poročevalcu, je molčal. Prišel je bil z Golega otoka, kjer je doživel prevzgojo iz stalinovca v titovista. Njegova zvestoba novi smeri Partije pa se ni izplačala. Kot publicista so ga kmalu odžagali, kot pesnika osmešili.

Leta 1959. sem se zadnjič srečal z njim. Opravljal je funkcijo pravnega referenta pri nekakšni turistični agenciji na Titovi cesti v Ljubljani. Ogenj v njegovih očeh je ugasnil in njegov smeh, ki je donel z močjo resonance, ob zvoku katere padajo v prah jetniški zidovi, se je umiril v blagem smehljaju modreca. Prižgala sva si kot nekoč na Gallusovem nabrežju cigareti in Rado mi je pripovedoval o svojih izletih v Trst, kjer da se počasi oblikuje novo jedro slovenskega literarnega odpora. V meni je ta poslednji razgovor s simpatičnim pesnikom Bordonom izzvenel v verzih: „Koliko poti je, / ena, le ena je prava! / Povsod sonce sije / in ena je sončna daljava. — Kakor stekleni most je, / usločen nad vsem, kar premine. / Ena, le ena prostost je / in most želja / se pne čez spomine.“

Kajuhova smrt mi ni dala miru.

Celjski šolnik in poznejši paradni pesnik partijskega sekretarja celjskega okraja Franca Simoniča, Fran Roš, me je s Stanetom Terčakom, piscem „Pohoda štirinajste“, prehitel. Skupaj sta se bila lotila dela na scenariju in objavila sta, mislim da v Celjskem zborniku, ki ga je

takrat urejal profesor Tine Orel, odlomek pod naslovom „Kajuhova smrt“. Terčak, ki je v svojem „Živem zidu“ dokazal, da tičijo v njem odlike kronista, se je dal od Roševega fantaziranja zapeljati. Voden dialogi in patesična obdelava snovi niso nikogar prepričali. Pozneje sva se s Terčakom mnogokrat sestala v Celjskem muzeju.

„Samo milijon nas je, milijon umirajočih med mrliči...“ pravi Kajuh v osrednji pesmi svojega opusa. Se vam ne zdi, Jernej, da so ti verzi današnjim oblastnikom prav tako nevarni, kot so bili nevarni okupatorju? Pesem, ki so jo včasih na vseh mitingih recitali, je danes komunistom najmanj priljubljena, kajti ta pesem budi slovenski narodni ponos, je manifest nezlomljivosti slovenske narodnosti. Kako krhka je v primerjavi z njo Kardeljeva teza o slovenskem ljudstvu. Ljudstvo, masa brez osebnosti, ljudska skupščina, ljudski poslanec..., izrazi, ki so daleč od ideala, za katerega smo se borili. Mislim, da ravno zaradi poudarka na slovenski tragediji pesem ni bila objavljena v Jugoslovanski poeziji, ki je izšla leta 1947 v Beogradu. Govoril pa sem že preveč. Poiščite Risa, namestnika komandanta jurišnega bataljona štirinajste, obiščite Škrabarja v kulturni redakciji Tovariša. Mislim, da ti ljudje vedo, kaj se je zgodilo v noči od 21. na 22. februar leta 1944., ko je od rafala zadet padel Kajuh na Žlebnikov prag!“

Terčakovi napotki so mi vtili novih moči. S podvojeno trdnostjo sem zasledoval misterij Kajuhove smrti.

S Škrabarjem, urednikom kulturne rubrike Tovariša, se je dalo lepo razpravljati o slovenskih kulturnih razmerah. Imel pa sem ves čas najinega razgovora občutek, da mož preveč ve o razmerah v štabu XIV. divizije, ki je pozimi leta 1944 prešla Sotlo, se pretočila preko Bohorja in južnih obronkov Pohorja do Plešivca nad Šoštanjem in izkrcavala na Graški gori.

„Kajuh,“ je plaho dejal Škrabar, „pohoda duševno ni prenesel. Bil sem v predsobi, ko sta ga komandant divizije in politkomisar zmerjala in psovala na predvečer njegove smrti. Že dopoldne so v štabu razpravljali o paničarju Kajuhu, ki da si želi materine nege. S posredništvom neke deklinke, ki je opravljala priložnostno kurirske posle, je bil poslan materi v bližnji Šoštanj prstan, ki ga je spremljal vso pot njegovega partizanstva.“

„Kajuhova mati mi je pripovedovala s solzami v očeh o tem prstanu. Kajuhovo pismo in prstan so prestregli terenci. Prstan pa nosi baje članica kulturne skupine Silva, plesalka divizije, ki so jo partizani poizkušali zamenjati kot Kajuhovo veliko ljubezen. Resnično je Kajuh ljubil Marijo Medvedovo, ki se je pred kratkim poročila z Dr. Weingerlom, Kajuhovim prijateljem iz dijaških let,“ sem pripomnil.

„Kajuhova prava ljubezen je bila njegova mati. Berite njegove pesmi. Iz njih veje močan materinski kompleks.“

„Verjetno imate prav. Mati ga je predčasno rešila iz koncentracijskega taborišča Bileće. Kot hčerka ugledne šoštanjske hotelirke Marije Schwarz je uspešno interveňirala zanj tudi pri nemški upravi. Po kratkem zasilanju v Slovenjem Gradcu ji je Gestapo izročil sina v varstvo. Marija Destovnik pa je bila pripravljena ustreči vsaki sinovi želji. Tako je organizirala sinov prevoz na Kranjsko pod pivskimi sodi. Bil je hotel biti tam, kjer je bila slovenska beseda še dovoljena. Bil je v prvi vrsti narodnjak. Od komunizma si je obetal socialne reforme in kot pesnik – prostost. Hotel njegove babice ‘Jugoslavija’ je bil sestajališče šoštanjskega slovenstva. Levo krilo Sokola pa je takrat že drselo v salonski komunizem. Velik vpliv na mladega Kajuha je imela botra šoštanjskega sokolskega društva, emancipirana gospa Danica Seničeva - Natek, ki je pozneje v komunističnih zaporih našla pot do globokega krščanstva. Vedela je preveč o Kraigherjih, pa so na prefinjen način zlomili njeno srce. Njena hčerka Alenka, lepo plavalas dekle, pa je poročila šefa šoštanjske UDB-e, Vlada Klemenčiča, da je tako vsaj formalno rešila delček nekdanje Seničeve imovine. Z gospo Danico sva se veliko pogovarjala o Kajuhu. Osvetlila mi je veliko poglavij njegove mladosti, ki jih ne omenja nobena razprava o Kajuhu.“

„Se vam ne zdi, da sva se odmaknila od teme?“ me je prekinil Škrabar. „Želite še kakšno pojasnilo?“

„Kdo je ubil Kajuha?“ sem postavil vprašanje kot strelo z jasnega.

„Ubil...? Kajuh je padel. Z njim vred smo izgubili tudi mnogo obetajočega mladega kiparja Weiss-Belača. Tudi njega so smatrali za paničarja. Zanimivo, šele počasi dojemam vaše vprašanje... Da, patrolja na smučih je prodrla v sam štab divizije in ubila v pepelnici noči dva paničarja. Nato se je ta patrolja pogreznila v zemljo. Nihče je ni zasledoval... Ris od jurišnega bataljona je na letošnji proslavi, kjer se je nadejal, da ga bodo proglasili za narodnega heroja, jokal od jeze in zabavljal na Kajuha. Naenkrat pa se je histerično zasmel: ‘Tudi mrtev Kajuh nam je koristil!’ Roke proč od scenarija o Kajuhu!... Tema pa je tako mikavna, tako dramatična, da kriči po obdelavi!“

Škrabar si je obrisal pot z obraza. Tresla ga je notranja mrzlica.

„Tudi meni je Ris na vrtu v ‘Šestici’, kjer sem ga bil po proslavi intervjuval, dejal nekaj sličnega. Zvečer sem ga pa še enkrat srečal v baru ljubljanskega nebotičnika. Z dvema mednarodnima cipama – tako pravijo dekletom, ki jih je UDB-a specializirala za agentsko delo med turisti – je proslavljal svoje novo mršavo odlikovanje. Pijan kot čep se je dvignil izza mize in začel recitirati verz, ki niso imeli ne glave ne repa. Nekdo iz njegovega spremstva mi je zaupal, da ima Ris pesniško neopadke vse od Kajuhove smrti. Celotno jetnikom v UDB-inih zaporih rad recitira svoje pesniške izrodke. Osebnost se smatra za velikega pesnika, ki ga bodo šele po smrti proglasili za heroja. Timotej, glej, v nebo poglej, žerjave Ibikosa šteji!“ sem citiral za konec razgovora Schillerja.

Smrtno bled je gledal za mano Škrabar. Se je bal zame ali zase? Morda ga je bilo strah za oba.

Pet dni pred 22. obletnico Kajuhove smrti, dne 17. februarja leta 1966. je umrla Kajuhova mama. Dvaindvajset let je bil Kajuh star, ko je umrl, dvaindvajset let ga je preživela njegova mati. Živela je od herojske pokojnine svojega sina Karlija, na skrivaj si je baje dopisovala s sinom Seppom, ki da živi nekje v Nemčiji. Njena poslednja želja je bila, da jo pokopljejo na krščanski način. Trije duhovniki so jo spremljali na njeni zadnji poti k Sv. Mihaelu, kjer leži njeno od žalosti strto srce poleg sina Karlija, pesnika Kajuha. Za Partijo je bil pogreb Kajuhove mame velik udarec, kajti duhovniki, in ne partijski funkcionarji, so imeli ob njenem grobu zadnjo besedo. Njen pogreb je bil prava manifestacija živega krščanstva, ki ga enaindvajset let komunistične oblasti ni moglo zadušiti.

Osebnost je bila Kajuhova mama velika častilka Matere božje sedem žalosti. Vsako leto 15. septembra je opravila pokojna Marija Destovnik dolgo spoved in pristopila k obhajilni mizi.

„Ostanite zvest Kajuhu!“ mi je zapisala ob priliki enega najinih zadnjih srečanj v pesniško zbirko svojega sina. Tudi njegovo sliko in sliko njegove delovne sobe mi je poslala v emigracijo. V meni pa živijo še danes njene besede, ki jih je bila spregovorila ob priliki, ko sem se od nje poslovil za zmeraj:

„Komunistov in komunizma na Slovenskem ne smete jemati resno. Vsi ti ljudje so v prvi vrsti Slovenci. In Slovenci smo že več kot tisoč let kristjani. Ko se bo generacija gošarjev unesla – ta generacija trpi predvsem na pomanjkljivi izobrazbi, bo spregovorila kri prednikov. In ta kri ima krščanski značaj. Tudi v Karlijevih verzih je mnogo krščanske ljubezni. Bil je pač s ponižanimi in razžaljenimi in bil bi tudi danes z njimi, če bi živel!“

„... taki so padli za našo svobodo!“

Kajuh, dvomljiv partizanski narodni heroj, je prav gotovo padel za svobodo, toda ne za svobodo, ki jo danes uživajo Slovenci, za tisto svobodo je padel Kajuh, ki se pne čez horizont našega hrepenenja – svobodno mnenje, pravica do samoodločbe in harmonično vraščanje v evropsko družino narodov.

(Nekje na Bavarskem, dne 16. decembra 1967.)

PS. Avtor zbirke „Bog v Trbovljah“ je Ludvik Mrzel (op. ur. Glasa).